

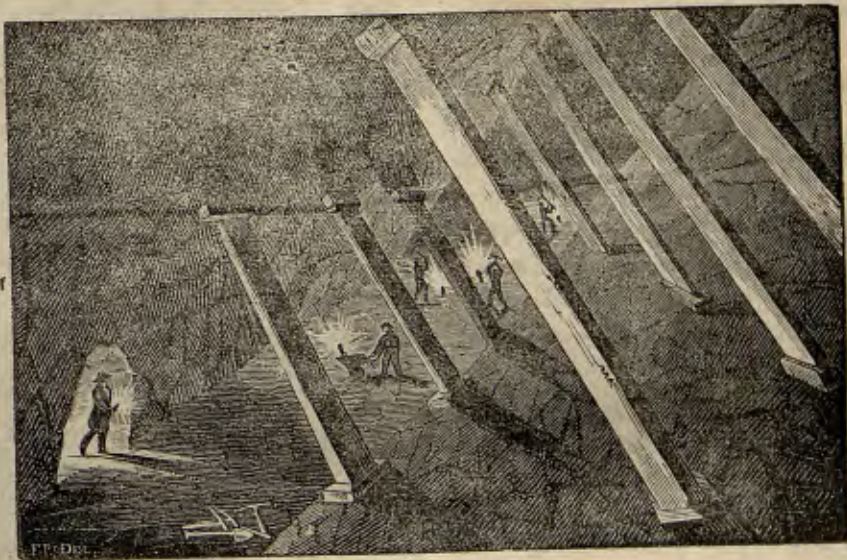
ՇՆՏԵՄԵՐԸ

ՊԻՏԸՆԻ ԳԻՏԵԼԵԸՅ

ՀԱՏՈՐ 4.

ՄԱՐՏ 1. 1842.

ԹԻԻ 39.



Հանքի եւ ներքին կողմը :

Հանք :

Պողպատնոս իր ներքին կողմը շատ գոյալ
ցուծիւններ կը պարունակէ : որոնք մար-
դիկ իրենց դիւրութեանը ու երջանկութեա-
նը հարկաւոր ըլլալ գտան : Ասկին՝ արծա-
թը՝ պղինձը՝ անագը՝ երկաթը՝ ողջարը՝
հանքային ածուխը՝ և ատնց կարգէն բոլոր
ուրիշները հանքերու մէջ կը գտնուին :
ու անհամար բազմութիւն մարդոց և տը-
ղայոց՝ իրենց կեանքերը կանցունեն աս
գոյացութիւնները հանելու համար երկիրը
փորելով : Երկա թաղմաշխատ և վատա-
ւողջ կերպով կեանք անցունել է : ու շատ
անգամ՝ հանքագործները վնասմամբ վտանգ-
ներու ենթակայ կրնէ : Արքեմն կը պատահի
որ ջուրը կը կոխէ հանքերը : Հանքագործ-
ները ջուրի ակի մը կամ ընթացքի մը չա-
փազանց մօտեցած ըլլալով՝ ջուրը յանկարծ
կը պատուէ երկիրը ու անոնց վրայ կը լայ-
դէ : անանկ որ անոնցմէ ոմանք հազիւ թէ
ժամանակ կ'ունենան փախչելու : Աւրիշ ա-

տեն կը լայ որ վնասակար շողիները հան-
քագործներուն կանթեղէն ահարկու կերպով
կը բռնկին : ու շատերուն կեանքը կը զու-
լեն :

Աշխարհի խիստ հաւանական հանքերը
Հարաւային Ամերիկայի ներքին են : () Երնա-
կի աղագաւ Բոտոգլի հանքերուն մէջը
1545էն մինչև հիմայ 1300 միլիոն թալէա
կտրելուցաւ : Բայց հիմայ անոնց մետաղնե-
րը նուազեցան : Կուանթառայի արծաթի
հանքերը ևս հաւանական են իրենց մեծա-
հատոր արծաթի ձոյլերուն համար՝ որ ա-
ռաջ կուտային : որոնց մէկ կտորը 800 լի-
տրը կը լաւէ : Զօթայի սահմանին հան-
քերը հիմայ տարիէ տարի 42,000 լիտր ար-
ծաթ կուտան : Պլապիլիա 17500 լիտր ու-
կի կուտայ տարին՝ ուսկից աւելի տըղոյ
ուրիշ երկիր մը չի կայ : Աւրոպայի զանա-
զան կողմերն ալ կը գտնուին պատուական
մետաղներ : Բայց յիշեալ տեղերուն տըղած

քանակութեանը նայելով անոնցը քիչ է : Սակայն Լաւրապայի երկիրները երկաթի՝ կապարի՝ անագի՝ աղքարի ածուխի և ասոնց նման ուրիշ գոյացութիւններու հանքերով շատ հարուստ են : Սիւայն Լնդզիւա 40,000 միլիոն լիտր հանքային ածուխ կուտայ տալին : Վրանսա 2000 միլիոն : Ռայն գետին մօտի սահմանները 6200 միլիոն : Լաստրիա 68 միլիոն : Պալարիա 32 միլիոն : Սիւէզիա 600 միլիոն : Սաքսոնիա 100 միլիոն : Հանօ վէն Գերմանիայի միացորդովը 600 միլիոն : Բրուսիայի մէջ Լաւրապաբէլա ըսված տեղն ալ կապարի հանքեր կան՝ որոնք տալին 1,500,000 լիտր կապար կուտան , ու 2,000,000 լիտրէն էվէլի Լաւրապաբէլա կողմէ մը կապարեայ մետաղ որ հողէ ալ նօթները փայլեցունելու կը դործածվի : Գերմանիա ևս Սանուսֆիլտի սահմաններուն մէջը հանքեր ունի որ 1,000,000 լիտր պղինձ կուտան , և ուրիշները կան որ 5000 լիտր արծաթ կուտան : Վերին Սիւէզիայի ու Լէհաստանի Բալաթին ու Օլնի հանքերը տարին 8,000,000 լիտր Բալաթին ու 2,500,000 լիտր Օլնի կուտան : Կան ևս աղքարի հանքեր Գերմանիայի հարաւային կողմերը , Լնդզիւայի՝ Վրանսայի ու Լէհաստանի մէջ : Յիշեալ երկիրներուն վերջներն մէջն են Պօլսիայի ու Վիլիքայի անուանի աղահանքերը : Վիլիքայի աղահանքը մեր Հոմարանին առջի հատորին 73 երեսը մանրամասնաբար ստորագրեցինք , ու հետաքրքիր ընթերցողը հոն կը խրկենք : Եւ որ Լաւրապայի միացեալ նահանգներուն վրայ հարցըվի , անոնց հանքային հարստութիւնը անսահման է : Կապարը՝ երկաթը՝ աղը՝ և այլն տարապայման առատութեամբ կը գտնուին հոն . ու անանկ գտնուած է թէ առ երկրին ածուխի հանքերը բոլոր աշխարհի պէտք եղած ածուխը հարիւրաւոր տարիներով կրնան տալ աւանց հասնելու : Վրանի մը նահանգներու մէջ ոսկի ալ կը գտնուի :

Սիւէզիական ծովուն մէջը Լաւրա կըլդէն աղէկ երկաթ կըլայ :

Պարսկաստանի՝ Երաբիայի՝ Թաթարիստանի՝ Ղաթսի ու Ղինաստանի մէջ պղինձի հանքեր կան , ինչպէս նաև Բարբալոսայ երկրին՝ Սաղըրպի ու Հապէշիստա-

նի մէջ : Լնագը կըլայ Ղինէն՝ Բէկուէն՝ Սաղըրպէն՝ Սուսաղըրպէն ու Պանքօքէն : Սիւայն վերջի յիշված կղզիէն 7,000,000 լիտրէն էվէլի անագ կըլէ : Կըսվի թէ Լնդկաստանի մէջ Օլնի շատ առատ է , ու Ղինի և Ղաթսի մէջ անդիկը : Եւրիկէ քիչէն քիչ 4375 լիտր , ու Հարաւային Եսիա գոնէ 1250 լիտր ոսկի կուտայ տարին : Լնտարակոյս փոքր Եսիայի մէջ ալ շատ հանքային հարստութիւն պիտի ըլլայ : Հաւո տեղվանք հանքային ածուխ գտնուած է . ուրիշ տեղեր ալ յայտնի երկրային կան երկաթի . ու ասանկ լեռնային երկրի մը մէջ նմանապէս պիտի գտնուի առատ պղինձ՝ կապար՝ անագ՝ և գուցէ ոսկի ու արծաթ ալ :

Վերի պատկերը կըցուցնէ Լնդզիւայի Գառնվալիսի սահմանին մէջ ընդարձակ անագի հանքի մը մէկ անցքը : Հոն կըտես նըվին որ հանքագործները իրենց բրնձովը կը փորեն կը հանեն կը մետաղը , ամէն մէկը տեղին մթութեանը համար մէյմէկ կանթիղ առած իր քովը . և մէկ ուրիշ բան վոր մը իր առջևէն քշելով կըտանիկոր սայլակ մը՝ որն որ Լնդզիւայի մէջ կըկոչվի Հոլապար , որ պզտի սնտուկ մըն է երկու կոթերով ու երկու ոտքերով , և առջևէն անիւ մը ունի : Բանիւրը միւս իրենք հանքագործներուն հանած մետաղովը աս սայլակը լեցուցած՝ զանազան ճամբաներէ ու խոտորնակի կտրած անցքերէն անցունելով հանքին բերանը կըտանիկոր , ուրկից մեքենայով մը գետնին երեսը կը հանվի մետաղը : Ես սայլակը շատ էվէլի կըթեթկուէ իր գործըր՝ քան թէ իր կանակովը կամ ուսերուն վրայ առած տանէր անիկա : Բայց մինչև անգամ աս աշխատութենէս ալ ազատ ըլլալու համար , քանի մը մեծ հանքերուն հարթ հաւասար ճամբաներուն վրայ երկրթէ ճամբաներ շինված են , և ասանկ շատ քիչ դժուարութեամբ ելած մետաղը հանքին բերանը կըրթայ : Ուրիշ մարդ մ'ալ հանքին դռնէն ներս կըմոնակոր մէկալնիէն աղէկ հաղված , ու ինքն ալ ձեռքը ճրագ մը ունի : Ինքը հանքին վերակացուներուն մէկն է՝ որ կըկոչվի Սուրբիւրէայ Հրանապար : Իր գործը է՝ հանքագործներուն հանած մետաղին տեսակը քննել , ու

զգուշանալ որ խարդախութիւն մը չընեն ու իրենց պայմանագրութիւնը չաւրեն : Վանդի պարտիք իմանալ թէ հանքագործները մէկ նոր երակ մը փորելու սկսելն են առաջ կանոնաւոր պայմանագրութիւն մը կըլլայ հանքերուն տէրվոտոյը հետ՝ ելած մետաղին արժողութեանը համեմատ վարձք մը ընդունելու : հաւատարմութեամբ ու ժրութեամբ աշխատելու պայմանով : Պատկերին մէջի տեսնելով զերանները կամ փայտէ հաստը սիւները, զրված են հանքին վերի կողմը բռնելու ու հանքագործներուն վրայ ինչպէն անիկա պահելու համար : Երբեքն աս գերաններուն տեղը բռն իսկ հանքին մասերը տեղ տեղ չի փորած կը թողուն սիւներու տեղ բռնելու համար : մանաւանդ աղահանքերուն մէջը : Գուցէ պիտի հարցունէ ընթերցողը թէ աս գերանները ինչո՞ւ համար կողմնակի զրված են՝ և ինչո՞ւ համար հանքին աս անցքը ծուռ բացված է . ասիկա կը ծագի մետաղին երակին ծուռ ճամբով մը երթալէն : ու հարկաւ հանքագործները փորած ատեննին մետաղին ճամբուն կը հետեւին :

Հանքագործները սովորաբար բոլոր օրը կը բանին, ու գիշերը գետնին երեսը կելլան իրենց խրճիթները երթալու : որոնք շինված են հանքին բերնին մօտերը : Շատ զուարճալի տեսարան մըն է կըսվի գետնին տակը արդիված ֆնալէն՝ աշխատելէն ու բոլոր օրը մթութեան մէջ անցունելէն ետքը, իրիկվան արեւը մարը մոնալուն անոր զուարթարար լուսին կըլալին : Երենց հաստը բարդեղէն հանդերձներովը հոգնած ու կեղտոտ վեր կելլան, անմիջապէս հորերուն կամ ջուրի աղբիւրներուն կերթան լուսնվելու : անկէ ետեւ հանդերձնին կը փոխեն և ուրախութեամբ կըլաղեն իրենց տունները կնիկներնուն ու զաւկներնուն հետը խնդալից ընթրիք մը ընելու :

Մտաւոր-ը Լո-պէ ծառը :

Դուկ, գլ, ԺԴ, 6—9 :

6. Մտաւոր ալ ըսաւ. Մէկը իր այգիին մէջ թուղի ծառ մը տնկեր էր. ու եկաւ անկէց պտուղ փնտռելու, և չի գտաւ : 7. Մտաւոր պղծաբանն. Մհա իրեք տարի է՝ քանի որ կուգամ ատ թուղին ծառէն պտուղ փնտռելու՝ ու չեմ գտնար. ուստի կտրէ ատիկա, ինչո՞ւ համար գետի-

նը կըխափանէկոր : 8. Մնիկա պատասխան տրւաւ և ըսաւ. Տէր՝ աս տարի ալ ատիկա թո՞ղ տուր, մինչև որ ատոր բոլորտիքը փորեմ՝ ու թրիք ձգեմ. կարելի է որ պտուղ տայ : 9. Հապա թէ չէ՝ տարվէն ետեւ պիտի կտրես ատիկա :

ՍԵՒՆՈՒԼԻՆ :

Առաջ Հրէաներուն կըլերաբերին աս խօսքերը . բայց անտարակոյս մեզի ալ կըդալչին : ցուցունելով թէ որչափ որ մեծ ըլլան մեր արտօնութիւնները, անանկ ալ մեծ ու սաստիկ ըլլայ պիտի մեր վերջին օրվան հաշիւը :

10. Մտ թուղին ծառը այգիին մը մէջ հոգ տանելով տնկըվեցաւ, չէ թէ դուրս տեղ մը պարապ դաշտի մը մէջ իբր թէ դիպուածով բուսաւ ու աճեցաւ :

Մնանկ ալ մենք Վրիստոսի եկեղեցիին մէջը տնկըվեցանք . մկրտութիւնով Տէրով ջը այգիին մէջը մտած ենք, ուր որ մեզ մեծ խնամքով սնուցին ամէն օրվան վարձութիւնով ու խրատով և աղօթքով :

11. Թուղի ծառին Տէրը անկէց պտուղ փնտռեց : Մնանկ ալ Մտաւոր մեզմէ պըտուղ կուղէ . քանզի իր եկեղեցական այգիին մէջը մեզ չէ թէ առանց պատճառի մը կամ թէ դիպուածով մը տնկած է, հապա յատուկ խնամքով : Եւ Մտաւոր ինչ որ մէկու մը տըրած է, ան չափովը պտուղ պիտի փնտռէ անկէց . տասը քանքար ընդունողը անոնց ամէն մէկին համար հաշիւ տալու է : Մեծ բան է Սուրբ Երրորդու թեան անունով մկրտվելը ու Վրիստոսեայ մը կուգիլը . քանզի չափով մեզմէ պտուղ կըլինտուէ մեր Տէրը : Եւ ինչպէս որ ծառին Տէրը անոր վրայ շատ տերեւներ ու գեղեցիկ ծաղիկներ գտնալը հերիք չի սեպեց, անանկ ալ սիրտերը քննող Մտաւորը չի բաւաւ կանանար միայն մեր հնազանդ ըլլալնուս խոստմունքներուն կամ թէ մեր ըստ երևոյթի արարողութիւններուն : հապա պէտք է որ ճշմարտապէս պտուղ բերենք :

12. Թուղի ծառին Տէրը եկաւ անկէց պըտուղ փնտռեց . մեծ հոգ կըտանէր իր տնկած ծառին վրայ . անանկ այգիին մը մէջ տնկըված ծառէ մը իրաւ կրնար մեծ բան յուսաւ : անոր համար ուրիշ մէկը չի խրկեց պտուղ փնտռելու : հապա բուն ինքը եկաւ :

Եւ մեր Տէրը նոյն կերպով շատ անգամ կուգայ մեր ինտոր աճիլը նայելու, որ կըրնանք ըսել թէ ամէն օր մեր հոգեւոր վիճակը կը կըքննէկոր: Սիւս հոգ կըտանի ինքը մեր ամէն մէկուն վրայ. իր ծառաները՝ այս ինքն իր պաշտօնեաները, կըխրկէ մեզի յողորմելու՝ քննելու և յաւաքացունելու. և ոչ միայն այսչափ, բուն ինքն ալ կուգայ մեզմէ պտուղ կուգէ. ինչ սոսկալի տեսու թիւն է ան՝ որ Մտուած դայ հարցունէ մեզը՝ թէ ի՞նչ պտուղ բերած էք ասօր, աս շաբաթ, աս ամիս և աս տարի, կամ թէ ձեր բոլոր կեանքին մէջը ինձի ձեր Տէրոջը համար:

Դ. Ծառին Տէրը պտուղ վնտուելու գալով իր յոռէն զըկրպեցաւ. քանի մը տարի սպասեց ու երկան համբերութիւնով համբերեց, սակայն պտուղ ամենեւին չի գտաւ. և ոչ միայն պտուղ չի բերաւ ծառը՝ այլև երկիրն ալ կըխաւիւնէր:

Եւ արդեօք Տէրը մեր վրայ ունեցած իր յոյսէն չի զըկրպեցաւ մի. Մտուած մեզ շատ ժամանակ ինայած է. արդեօք օր ըստ օրէ և ամէն տարի Տէրոջը պտուղ տըւող ներքէն ենք մի. թէ անոնցմէ որ ոչ իրենց հոգիներուն՝ ոչ ալ եւրիշներուն օգուտ կը նեն, որ ոչ իրենք կըգործնան բարի ճամբալին մէջ, ոչ ալ իրենց ընկերները անոր մէջ կըտանին ու կառաջնորդեն. և վերջապէս Տէրոջը համար օգուտ ընելուն տեղը վնասակար ու բան խաբանող անձինք են:

Ե. Այգեպանը ծառին համար բարեխօսութիւն կընէ, ինտոր մեծ Այգեպանն ալ Տէր Էփսոս մեզի համար միշտ կընէկոր:

Անանկ ալ պէտք է բոլոր փոքր այգեպանները այսինքն եկեղեցականները միշտ և ամէն օր աղօթք ընեն Մտուծոյ, որ ժողովուրդին անպտուղ ըլլալը իր շնորհքով վերցըվի ու իրենք տոտ մեղքին թողութիւն գտնան:

Զ. Այգիին Տէրը կընդունի այգեպանին բարեխօսութիւնը ու ծառը կըխնայէ: Բայց ինտոր, յատուկ աստիճանով ու սահմանած ատենով մը. մէկ տարի մըն ալ պիտի փորձըվի ծառը, ու թէ որ պտուղ չի բերէ նէ՝ անատենը պիտի կտրըվի:

Գիտցած ըլլանք որ Մտուած մեզ կը ինայէ միայն մինչև սահմանած ատենը. օ

րը կուգայ, ու կարելի է շատ մօտ է որ Մտուած մեր ամէն մէկուն վրայ թէ որ անպտուղ ըլլանք նէ՝ պիտի ըսէ, «պտուղ ա տիկա, ինչո՞ւ համար երկիրը կըխաւանէ կոր»:

Ինչպէս ինչպէս ինչպէս հարցո՞ւնէր:

Պատ.:

Հարց. Ինչո՞ւ համար նոյն հօրին ջուրը որ ձմեռը տաք կըթըւի, ամառը պաղ ըլլալ կըսեպի:

Պատասխան. Անոր համար որ թէպէտ մի և նոյն աստիճան ջերմութիւն ունի ան, բայց ամառը օդը և ամէն շրջակայ առարկաները էվելի ջերմ ըլլալով հօրին ջուրը պաղ կըթըւի:

Հ. Ինչո՞ւ համար երկու կամ իրեք ոտք գետնին տակի ջուրը չի սառի խողովակներուն մէջ երբոր գետնին երեսը բոլոր ջուրերը կըսառնի:

Պ. Անոր համար որ երկիրը կամաց կամաց ջերմութիւն կընդունի, ու խիստ սաստիկ սառեցը միայն քանի մը մասնաչափ կընկերգործէ անոր: Հողագունտիս մակերևոյթէն քանի մը ոտնաչափ վարը բոլոր աշխարհի մէջ ամէն տեղ գրեթէ մի և նոյն աստիճան ջերմութիւն ունին:

Հ. Ինչո՞ւ համար կապարեայ աւազաններուն ջուրը կերակուրի գործածելը աղէկ չէ:

Պ. Անոր համար որ եթէ ջուրը քանի մը օր անոնց մէջը անշարժ կենայ, ջուրին վրայի եղերքը կապարին վրայ բարակ ու ձերմակ ժանկ մը կըկապէ: Քանի որ նորէն ջուր էվելնայ աւազանին մէջը՝ աս ժանկը կըսրըքվի. ու թէ որ կերակուրի ամանին մէջ սակաւիկ թթուութիւն ըլլայ, կապարին ժանկը ջուրին մէջը կըհալի: Աս ժանկը՝ կամ () քիմիք ինտոր որ քիմիքայէս կըկոչվի ան, յառաջ կուգայ ջուրին մէջը եղած () քիմիքին հետը կապարին զուգորդելովը:

Հ. Ինչո՞ւ համար ջուրի փողոցները կարասները և ասոնց նման անօթները իրենց մէջի ջուրին սառելովը շատ անգամ կըձաթին:

Պ. Անոր համար որ սառեցի ատեն ջուրին մասունքները կըտարածին. երբոր ջուրը կըսկըսի սառիլ չէ թէ իր բոլոր մարմինը մէկէն կըպնդանայ՝ հապա անոր մասունքները քառանկունի հեգանկիւնի և վեցանկիւնի ձևերով կըսառնի, ու իրենց մէջը դատարկ միջոցներ կըձգեն: Այսպէս ահա ջուրին քանակութիւնը կըմեծնայ, և հետեւապէս կըձաթեցունէ ամանը:

Հ. Ինչո՞ւ համար սառնը ջուրէն թեթեւ է:

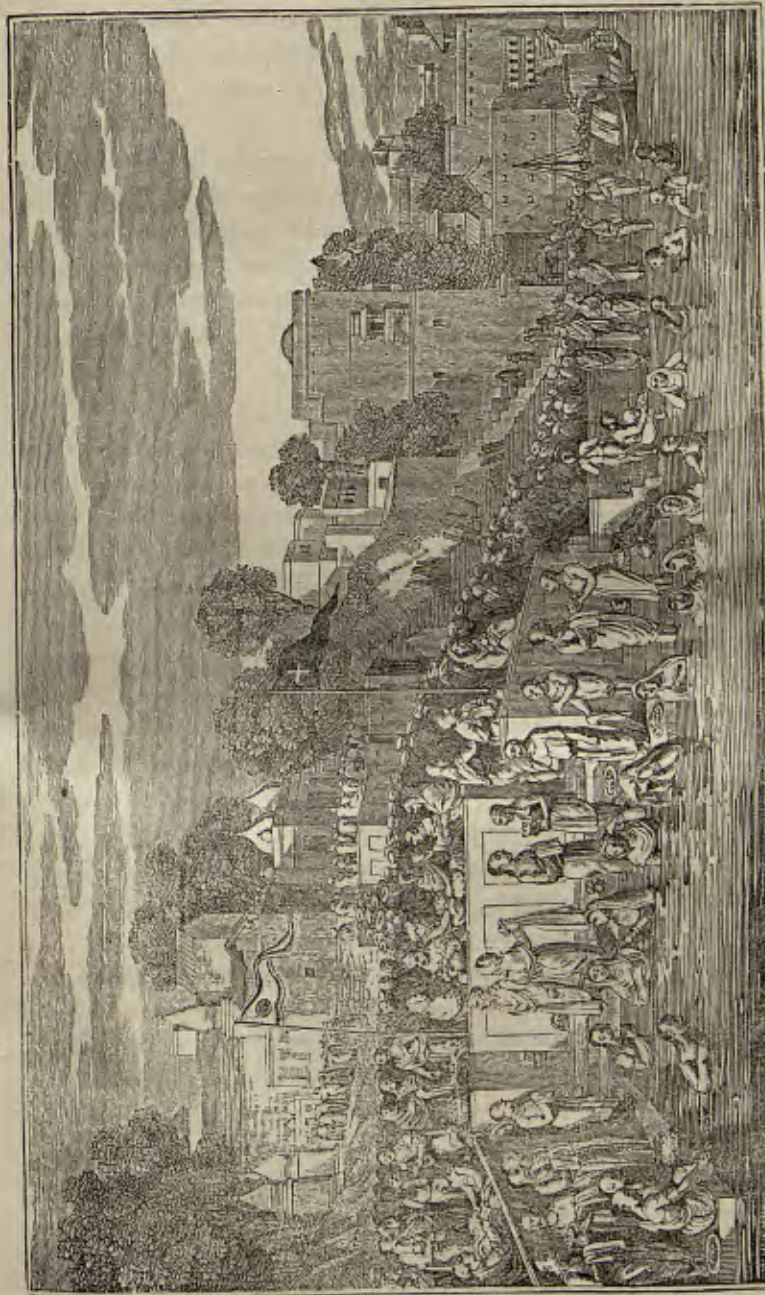
Պ. Անոր համար որ ջուրը սառելուն օդեղէն պղպղակներ կըգոյնանայ անոր մէջը, վերոյիշեալ դատարկ միջոցները լեցունելով:

Փողոցակ. Ինչ:

Վանգէս Գէտ :

Նշկաստանի հարիւր յիսուն միլիոն բը
Նակիչներուն մեծ մասը կուսպաշտ է .

ու իրենց պաշտած նիւթերը գրեթէ անհա-
մար են : Ըն բազմաթիւ նիւթերուն կար-
գէն են նաեւ գետերը՝ որոնց ամէնէն սրբա-



զանք Վանգէս գետն է : Ըս
գետին ճիւղերուն մէկին քա-
վըն է Վալիւթա՝ Նշկաս-
տանի քաղաքներուն մէկ ե-
րեւելն : հարին քանի մը
եղանակներուն ու Վանգէ-
սին յատկացած տեղիւնքը
կուգայ կըհաւքովի աւե-
լորդապաշտ ժողովուրդին
բազմութիւնը՝ խիստ հեռա-
ւոր տեղերէ : գետին չաս-
տուածուհին երկիրպագու-
թիւն ընելու ու անոր ջու-
րովը լուացվելու : ինտոր
որ մեր Երկրորդ Թուոյն մէ-
ջը Պնարիսի մէջ եղած աս
արարողութիւնը փոքր ի
շատէ ստորագրած ենք :

Հոս դրված պատկերը
Վանգէսին մէջը լուացվելու
տեսարաններուն մէկը կը
ցուցնէ : Յուրին մէջնեն-
ըր ու գետեղէրքը կայնողնե-
րը Ուխտաւորները կամ ա-
ւելորդապաշտ պաշտօնատէ-
րեն են ու Պրամիները
կամ քահանաներին : որ ի-
րենց պաշտամունքին օգնու-
թիւն կընեն : Ըն տեսնուած
պնակներուն ու սակաւնե-
րուն մէջնենքը են՝ պտուղ-
ալիւր և ուրիշ բաներ :
չաստուածուհին նուէր
բերված : Տեսնուած շէն-
քերը Պնարիս քաղաքին մէկ
մասն է . ասիկա Նշկաս-
տանի սրբազան կամ ուխտի
տեղերուն աւաջները բլալ
կըսեպիւ թէ որ մէկ մարդ մը ժողովուրդը
մարդեալ ժողովուրդը բոլ-
նադատված է հաւատալու թէ

աս տեղը Վանգէսի մէջ լուացվելը՝ մանա-
ւանդ իր յատուկ եղանակին : խիստ ար-
դիւնաւոր գործ մըն է : ու տարօրինակ օրհ-
նութիւններ կըբերէ իրենց վրայ :

Պատկերին մէջը գետին վերի կողմը
տեսնուած ան բազմամբոս ժողովուրդը է
կամ է իրենց կարգը դալուն ջուրը մտնե-

լով՝ կաման տեսարանը դիտելու համար : Ուր
տեղ որ գետին եղերքը ջուրին երեսէն բար-
ձրը է : սանդուխներ շինված են գետը իջ-
նալու : ինտոր որ պատկերին մէջը կըբույ-
ու սուրբ և արդիւնաւոր գործ մը բլալ
կըսեպիւ թէ որ մէկ մարդ մը ժողովուրդը
գործածութեանը համար տաանկ սանդուխ-

ներ շննելու ըլլայ: Երբեմն անանկ բաղմու-
թեամբ կուգան՝ և անանկ եռանդով աս
սանդուխներէն վար կը վազեն բարեգուշակ
կարծրված բոլէին ջուրը մոնալու, որ
սոսկալի հետեանքներ կուգան իրենց դը-
խուն:

Քանի մը տարի առաջ աս կերպը զար-
հուրելի տեսարան մը պատահեցաւ Վանգէ-
սի վերի կողմերը Հուրդվառ բոված տե-
ղը: Մէկ մեծ տոնավաճառ մը աս կոյր
կուսալաշտներուն անթիւ բաղմութիւնը մէկ
տեղ բերաւ հոս: Եւ տեղի գետին սանդուխ-
ները խիստ զաւ ՚ի վեր էին՝ ու ժողովրդոյ
բաղմութիւնը իրար հըմրկելով վար կիջ-
նային, երբոր սանդուխին գլուխը եկողները
երկու մասն բաժնրվելով մէկը մէկալէն ա-
ռաջ անցնելու համար յանկարծ արշաւանք
մը ըրին. ասով սանդուխին վրայի բազ-
մութիւնը որ անատներ վար կիջնարկոր՝
բռնադատուեցաւ անանկ սաստկութեամբ ա-
ռաջ երթալ՝ որ ջուրը իջնալու երկու
կամ իրեք ոտք մնացած ամէնը իրարու վրայ
գիղվեցան մէկ զանգված մը եղան: Սան-
դուխներուն ոտքերը վարի կողմը շատ նեղ
են. ուստի թշուառական զարշէլները ի-
րենց վրայի անտանելի բեռովը անանկ
ձգմըվեցան որ հնար չէր ազատուելու. մա-
նաւանդ թէ որչափ որ ջանք կընէին ելլալու,
այնչափ էվելօք իրենց անդամները իրար
կըխաւնըվէին: Եւ զարհուրելի տեսարա-
նիս ականատես եղող վկայ մը կըսէ՝ թէ,
«Սրտապատառ աղաղակ ու հեծութիւն կը-
լըսվէր: Եւ նոյն օգնութիւն ընելու համար
ճար մը ջանք մը ընելը դատարկ էր: Քա-
նի մը անդամ ջանացի որ անոնց վրայիննե-
րէն մէկ քանին ազատեմ, բայց իրենց մար-
մինները սրունքները ու թեւերը անանկ ի-
րար խաւնըվէր էին որ հնար չէր անոնցմէ
մէկ հոգի մը քաշել մէկ զի աւնել»: Եւ
կերպովս չորս հարիւր երսուն հոգի թշուա-
ռաբար մեռան:

Պատկերին մէջը Պրամիններուն մէկ քա-
նին երեսնին ուխտաւորներուն դարձուցած
կըտեսնաք: Եւ ոնք ժողովուրդը լուացվելէն
հոքը խել մը հմայութիւններ ու արարտ-
ղութիւններ կըկատարեն, ու անկէ ետե
ընծաները կըմատուցանեն, ու երկիրպա-
գութիւն կընեն ջուրերուն մէջի բաղմնոտե-
սակ բնակիչներուն, այսինքն ձուկերուն՝

կրիաներուն՝ դորտերուն՝ օճերուն՝ տըղ-
րուկներուն ու խաունջներուն. ու խաբ-
ված ժողովուրդը բռնադատված է հաւ-
տալու՝ թէ աս զգուշի կուսալաշտութենէս
շատ բարիք պիտի ստանան, թէ աս կեան-
քիս մէջը և թէ հանգերձեալին:

Հնդկաստանցոյ սրբազան մատենները
կըծանուցանեն, թէ Վանգէս գետին երեւոյ-
թը՝ անունը ու անոր դպչիլը բոլոր մեղքերը
կըջնջէ որչափ եղեւնաւոր ալ ըլլան ա-
նոնք: Թէ և հեռու էն Վանգէսին վրայ մը-
տածութիւն ընելը մեղքին ազտեղութիւնը
սրբելու բաւական է, բայց Վանգէսին մէ-
ջը լուացվելը այնչափ բարութիւններ կը-
պարունակէ որ մէկ միտք մը չի կրնար իմա-
նալ: Եւ գիրքերուն մէկին մէջը կըսվի, թէ՝
«Եւ որ Վանգէսին վրայ կըխորհի, թէպէտ
և 800 մղոն հեռու ըլլայ գետէն ան ատենը,
բոլոր մեղքերէն կազաւի ու իր անունը եր-
կինքը կըգրվի: Թէ որ մէկը իր մահուան
ժամուն Վանգէսի վրայ կըխորհի, Սիւլայ
չաստուածին երկինքին մէջ՝ տեղ մը կըս-
տանայ: Թէ որ մէկը իրենց սուրբ գրքին
համթիւն կանոններուն համաձայն Վան-
գէսի մէջ լուացվելու երթալուն ճամբուն
վրայ մեռնի, նոյն բարութիւնները պիտի
ստանայ ինչ որ իրօք լուացվելէն պիտի
ստանար: Վանգէս իրեք միլիօն հինգ հար-
իւր հազար ուխտի տեղեր ունի. ան մարդը
որ Վանգէսին կընայի՝ կամ աս գետին մէջը
կըլուացվի, բոլոր աս իրեք միլիօն հինգ
հարիւր հազար սուրբ տեղերը ուխտի եր-
թալէն ծագած ամէն պտուղները պիտի ըն-
դունի»:

Հնդկաստանցիք աւտու և իրիկուն կեր-
թան աս գետը տեսնալու, զիշերվան կամ
ցորեկվան գործած մեղքերնին քաւելու հա-
մար: Երբոր հիւանդանան՝ գետին յատա-
կի տիղմով մարմիննին կըշաղախեն. և
գուցէ ամիս մը գետին մօտը կըկենան. ու
մանք ՚ի հարկէ կաւոդջանան, ու ոմանք
կըմեռնին: Հնդկաստանցի մը կըսէ թէ ան
որ հաստատուն հաւատք ու անշվիթ միտք
ունի՝ կաւոդջանայ. բոյց մնացածները կը-
կորսվին:

Հնդկաստանցիք խիստ շատ կըփափաքին
որ մեռած ատեննին Վանգէսը տեսնան,
որպէս զի իրենց վերջին բոլէին մեղքերնին
լուացվին:

Ասանկ են ահա Վանդէսին զօրութիւն ներուն վրայով հասարակաբար հաւտաց ված ծաղրական բայց անդէպ և ապականիչ կարծիքները . իսկ հետեւեալ պարբերութիւնը բուն իսկ իրենց սրբազան համար ված գիրքերէն առնելով՝ մոլութեան ու չարութեան մասին ամէնը կը գերազանցէ : Եւ գիրքը Հնդկաստանցիի մը իր միտքին մէջը ձեւացունելու կարողացած խիստ մեծեղեւն չարիքները թուելէն ետքը , կըսէ թէ՝

« Թէ որ աս անձը բարեգուշակ ժամու մը Վանդէսին մէջը լուսավելու ըլլայ , բոլոր աս մեղքերը պիտի ջնջուին , ինքը Պրտմայի երկինքը պիտի բնդունվի , ու ետքը պիտի ելլայ Վիշնուին աջ կողմը բնակի : Բոլոր աս երջանկութիւնները վայելէն ետքը՝ նորէն աշխարհ պիտի գայ , ամէն աղէկ որպիսութիւնները ստացած պիտի ըլլայ , ամէն կերպ երջանկութիւնները պիտի վայելէ , ու շատ յարգի պիտի ըլլայ : Եւ որ ասոր մէկ մասին վրայ կ'երկբայի՝ պիտի դատապարտվի դժոխքը երթալու , ու ետքը էշ պիտի ծնանի : Թէ որ մէկը Վանդէսին ներկայութեանը՝ անոր երկրիս վրայ հասնելու տարեդարձին օրը՝ ու Հասթէրի մէջը կանոնադրված օրէնքներուն համաձայն լըման գեղ մը ընծայ ընէ Պրամիւններուն , բոլոր ուրիշ սերունդներէն՝ բոլոր զոհէն՝ և բոլոր ուխտատեղիները երթալէն ծագած արդիւնքները պիտի ստանայ . իր մարմինը արեգակէն միլիօն անգամ հվելի փառաւոր պիտի ըլլայ . միլիօն մը օրիորդներ՝ ու զհաւրներով ծածկըլած հազարաւոր կառքեր ու պտղաբերակներ պիտի ունենայ . զարեւրով երկինքը պիտի բնակի իր Հօրը հետ ընկերացած անոր զուարճութիւնները վայելելով : Եւ կերպովս Պրամիւններուն ընծայ տրված երկրին մէջը որչափ աւաղել հատ կը պարունակի նէ , անիկա տըւողը նոյնչափ տարի Վիշնուին երկինքը երջանկութեան մէջ պիտի բնակի » :

Ասանկ է ահա որ մարդկային սեւին վեցերորդ մասը խաբված ու մոլորված է խաբեբայ մարդոց օգուտին համար : Եւ մէն ճշմարիտ Բրիտանները աս Սնապաշտութեան աշխարհի ներգործութիւնները պարտին խորունկ զգալ : Հնդկաստանցոյ իրենց սրբեմանները ողջ ողջ երկու ու

թաղելու զարհուրելի արարողութենէն ետքը , Վանդէսին սրբութեանը վրայով իրենց այլանդակ արարողութիւններէն հվելի թշուառութիւն չի կրնար ըլլալ : Հազարաւոր մանաւանդ թէ միլիօնաւոր անձինք տարին քանի մը անգամ իրենց բնակութեանն ու խաղաղաւէտ աշխատութենէն կը մեկնին կերթան աս գետին զանազան ուխտատեղիները շատ ժամանակ վատնելով . ու չատուածուհիին մատուցվելու նուերներուն համար շատ ստակ ծախելով : Եւ համար անձինք բաղմնածախ ճամբորդութիւններ ընել անձերնին կառնեն աս գետին ջուրին համար , կամ հիւանդներին՝ մեռնելու հոգեվարերնին՝ մեռելներնին կամ մեռելներնուն ոսկորները անոր եղբրքը տանելու համար : Ամանք երկու կամ իրեք ամսըլան ճամբէ կուգան անոր ջուրին համար . ու հազարաւոր անձինք աս ճամբորդութիւններուն մէջը զանազան ախտերէ ու չքաւորութենէ կը կորսուին : Իսկ գետին եղբրքները բայց մնացած տաքի ու պողի և ամէն եղանակներուն ենթակայ ըլլող՝ ու անոր սրբազան ջուրին մէջը խեղդամահ կատարվող հիւանդներուն ու մեռնելու անձանց քաջածնեղութիւնները անպատմելի են : Կարծխօքով՝ Եւ մեռնողներն աչքերէն զատ մէկ աչք մը չի կրնար տեսնալ աս ջուրին մէջը ու անոր եղբրքները եղած բոլոր ամենապիղծ գործքերը . ու միայն Վատաստանին ()ըր կրնայ բոլոր աս գործքերը երեւան հանել : Եւ նաոտեմ պիտի տեսնայ Պրամիւնը թէ Վանդէս իրեն երկրպագուններուն մեղքերը ջնջելու վերցունելու տեղը միլիօն անգամ հվելցուցեր է անոնք :

Սարգստագանի մը վրայ Եղած Բարաստագանի :

Վազանաբարոյ մարդասպանները թէպէտ և առեն մը կամ յաւիտեան կարենան փախչիլ մարդկային օրէնքին ձեռքէն , բայց ան աչքը որ բնու չի ննջեր՝ կը գիտէ ան աղէտալի արիւնհեղութիւնը , ու ան ձեռքը որ կայծակները կը բռնէ՝ մէկ օր մը վրէժ ինդիր հարուածով անօրէնին հատուցումը պիտի ընէ : Եւ որ Բատուծոյ անդրդուելի արդարութեանը կապաստանի , ասանկ ծածուկ մնացած գործը յօժար կը մօք Բատուծոյ ձեռքը կըլսանձնէ , աղէկ

զիտնալով թէ վերջապէս անապաշխար մը նայողներուն դատաստանը չի յապաղեր, ու անոնց դատաստարութիւնը չի ննջեր:

Երբոր ասանկ զիպուած մը գաղտնութեան մէջ պաշարված մնայ, աղէկ է նաև միտքերնիս բերել թէ Բոսուժոյ՝ Վախախնամութիւնը ամենածածուկ գործքերը կըրնայ յայտնել, ու խիստ անակնկալ միջոցներով անօրէնները երևան հանել իրենց ազատութեանը համար բուն իսկ իրենց բանեցում ձևերովը: Հետեալ պատմութիւնը աղէկ կըբացատրէ աս ծանօթութիւնները:

Յիսուն տարիէն քիչ մը առաջ Հենրիկոս Թօմսըն անունով ճամբորդ մը, զիշերվան մօտ Բնգղիայի մէկ հեռաւոր կողմը բնակող Յովհաննէս Սմիթ կոչված մէկու մը տունէն անցնելով, նոյն զիշերը հոն մնալ խնդրեց: Իր խնդիրը շուտով ընդունվեցաւ՝ ու օտարականը քիչ մը հոգնութիւն աւնէլէն ետքը կանուխիկէկ գնաց պառկելու, խնդրելով որ հետեալ առտուն կանուխ մը զինքը արթնցունեն:

Հետեալ առտուն երբոր սպասաւորը զինքը արթնցունելու համար իր պառկած սենեակը մտաւ, անկողինին մէջը մեռած դտաւ զննելիս:

Իր մարմինը քննրվելուն ամենեին բրունաբարութեան նշան մը չերևաց վրան. հապա իր գէմը իր կատարեալ բնական երկնայթիւռ ունէր: Իր մահուանը լուրը շուտով տարածեցաւ զրայիներուն մէջ, ու ամէն մարդ սկսեց հարցուփորձ ընել՝ թէ ո՞վ էր ինքը, և ի՞նչ միջոցով աս յանկարծ մահուանս պատահեցաւ:

Բայց սակայն ամենեւին ստոյգ բան մը չի զիտըվեցաւ: Ինքը ձիով եկեր էր, ու իր վախճանին պատահած տունը հասնելէն ժամ մը առաջ մօտը եղած գեղէ մը անցնելը տեսնըվեր էր: Իսկ իր մահուանը ինչ կերպով ըլլալուն վրայ այնչափ բան մը չի մայվեցաւ՝ որ ան զիպուածը քննելու համար հաւրըող դատաւորները վճռեցին թէ Բոսուժաւաք պատուհասով մը մեռած է ինքը: Բնիկա ըլլալէն ետքը օտարականը թաղվեցաւ:

• Օրեր ու շաբաթներ անցան վրան ու տակաւին բան մը երևան չեւաւ: Բայց հասարակութեան միտքը հանդիստ չէր: Աստ-

կածներ ծագեցան մէջերէն թէ օտարակա նին մահը չոր միջոցներով պատահած է: Եւ նպատակիս վրայ փոփառութիւնը, ու շատերուն սրտին մէջը Սմիթը յանցաւոր ըլլալ կըկարծըվէր:

Սմիթին առջի վարքը աղէկ չէր: Ինքը ցոփակեաց ու անառակ վարք մը վարեր էր, իր շուայութիւններովը ինքըզինքը պարտքի մէջ թաղեր էր, ու վերջապէս իր վրայովը կասկած ըլլալով թէ անիրաւ միջոցով ստակ ձեռք ձգած էր, յանկարծ քաղաքէն փախեր էր:

Սակայն և այսպէս իր դառնալէն մինչև աս ժամանակա տարր տարի անցեր էր, ու բոլոր աս միջոցիս իր հիմակվան տունը բընակեր էր, դրսըվանց աղէկ վիճակի մէջ, ու լաւագոյն վարքով մը: Բայց հիմայ իր առջի վարքը յիշվեցաւ, ու վերջապէս կասկածը իր վրայ հաստատվեցաւ:

Երկու ամիսէն ետե օր մը մէկը եկաւ ան քաղաքը՝ իր անկողինին մէջը մեռած գտնըվող օտարականին վրայով հարցուփորձ ընելու: Ինքը մեռնող մարդուն եղբայրը ըլլալ կըկարծէր. վատաբաղը մարդուն ձին ու լաթերը տակաւին կըկենային, ու իսկոյն ինքը ճանչցաւ զանոնք: Ստանդին մարմինը ևս հանվեցաւ. որ թէ պէտ շատ փոխված էր, բայց ազգու նմանութիւն մը ունէր իրեն:

Հիմայ ինքը իրաւունք ստացաւ իր եղբորը մահուանը կերպը իմանալ թէ որ կարելի է: Աւտի սկսեց անոր պարագաները քննել որչափ որ ինքը կրնար: Վերջապէս իր ստացած տեղեկութիւնները ան Սահմանին դատաւորին իմացուց, ու ասոր վրայ Սմիթը բանտը վերցուցին որ Հենրիկոս Թօմսընը իբրեւ թէ կամաւորապէս ինքը սպաննած ըլլալով դատվի:

Բնգղիայի մէջ յանցաւորի մը դատաստանը ըլլալուն տասներկու փոքր դատաւորներ կըզըվին ինչպէս որ մեր Շտեմարանին 27թուոյն մէջը ծանուցած ենք. որոնք բոլոր դատը մօտիկ կընեն ու յետոյ իրենց մէջը կըհաստատեն ամբաստանեալին յանցաւոր ըլլալը կամ յանցանք չունենալը: Բայց մարդասպանութեան վրայ երկու ատեն կըլլայ. առաջին ատենին մէջ փոքր դատաւորները կըխորհին թէ արդեօք պէտք է որ դատեն ամբաստանեալը, և թէ որ կերեւայ

որ անոր յանցաւոր ըլլալուն վրայ վկայու-
թիւն կայ : անատենը երկրորդ ատենին
ժամանակը կորոշվի : Բայց առջի ատենին
մէջ թէ որ հարկաւոր չի սեպեն ամբաս-
տանեալը դատելու՝ ու ազատութիւն շնոր-
հեն իրեն , ետքը որ ժամանակ որ հարկա-
ւորի կրնան նորէն անոր դատաստանը տես-
նալ . սակայն երկրորդ ատենին թէ որ
ամբաստանեալին անմեղ ըլլալը վճռվի ու
ազատութիւն տրվի իրեն , ալ վերջը բնաւ
չեն կրնար բռնել զանիկա , թէ և հաստատ
վկայութիւններով անոր յանցաւոր ըլլալը
ստուգվի :

Գրեմք որ աս միջոցիս Վստ Կանսիլիտ
հաշտակաւոր անձը Վնգղիայի մէջ դատու-
ւորութեան արաշտօն կրկարէր . ուստի ին-
քը փոքր դատաւորներուն ըսաւ որ եթէ
Սմիթին յանցաւոր ըլլալուն վրայ բաւական
վկայութիւն չի կայ նէ երկրորդ ատենին չի
ձգեն բանը հապա թող տան մարդը . բան-
զի գլխէք զուք՝ ըսաւ անոնց՝ որ եթէ հի-
մայ գլխքը թողուք , ետքը որ ժամանակ որ
բաւական վկայութիւն գտնվի կրնաք բռն-
նել . բայց թէ որ երկրորդ ատենին ժա-
մանակը որոշէք ու մինչև անատենը բաւա-
կան վկայութիւն չի գտնվի անոր յանցա-
ւոր ըլլալուն , և դատաստանէն ազատի , ալ
ետքը գլխէք որ մէյմալ չի կրնար դատ-
վիլ : Սակայն փոքր դատաւորներէն միայն
հինգը դատաւորին կարծեացը միաբանե-
ցան . ու մնացած և թիւ վճռեցին թէ երկ-
րորդ ատենին ձգեն բանը , ու անանկ եղաւ :

Ս երջապէս դատաստանի ժամանակը ե-
կաւ հասաւ : Սմիթը ատենանը բերվեցաւ ,
ու ժողովուրդը խուռն բազմութեամբ հոն
դիմեցաւ ամբաստանեալը տեսնալու , ու
անոր դատաստանը լսելու : Ինքը անշարժ
և անշփոթ կերեար : Իր եղանակին կամ
դէմքին վրայ յանցաւորութեան նշան մը
չէր երեար . ու երբոր Վնգղիացոց սովը
րութեանը պէս հարցըվեցաւ իրեն թէ՝
« Զանցաւոր ես , եթէ յանցաւոր չեմ » :
Վռանց պատասխելու ու բոլորովին անփո-
փոխ դէմքով մը պատասխան տուաւ թէ
« Զանցաւոր չեմ » :

Հիմայ կաւալարութեան փաստաբանը
դատը բացաւ . բայց կերեար որ ինքը քիչ
յոյս ունէր թէ ամբաստանեալին յանցաւոր

ըլլալը պիտի կարենայ հաստատելու : Յու-
ցուց փոքր դատաւորներուն թէ մեծ դաղու-
նութեան մէջ թաղված է դատը : Բան-
տարդեալը պատուաւոր ու հարուստ մարդ
էր : Մեռնող անձը իր քովը շատ ոսկի ու
գոհարներ ունենալ կրկարծվէր , բայց
բանտարդեալը այնչափ կարօտ չէր ստակի
որ մարդասպանութիւն գործելու զրգուրվի :
Իսկ դարձեալ՝ թէ որ բանտարդեալը մեռ-
նողին ստացուածքը ձեռք անցուցեր էր նէ ,
անիկա անանկ կերպով մը պահած է որ մէկ
նշանը չի գտնվի երկրորդ անոր : Ուրեմն ինչո՞ւ
համար կասկած պիտի ըլլար բանտարդեա-
լին վրայ : Փաստաբանը ցուցուց կասկածի
պատճառները : Մեռնող անձը Հենրիկոս
Թոմսըն անունով էր որ կրքնակէր Վոն-
դոնի մէջ , ու ինքը հարուստ մարդ էր :
Ինքը Վոնդոնէն ելեր էր Հուլ քաղաքը
վաճառականի մը երթալու որուն հետը մեծ
առուտուր մը բնելու անկալութիւն ունէր :
Վոնք վաճառականը տեսաւ , ու վաճառա-
կանին երթալէն ետքը Թոմսընին քովը շատ
գոհարներ ու ոսկի ըլլալը զիտոյողներ կան :
Ետքը իր ձեռքը ըլլալով Թոմսըն Հուլ
քաղաքէն ելաւ Վոնդոն դառնալու : Մէկը
չի կայ որ վկայէ թէ Սմիթին տունը գալէն
առաջ տեղ մը հանդիպեցաւ ինքը , ու
Սմիթին տունը դալուն հետեւեալ առտուն
իր անկողնին մէջը մեռած գտնվեցաւ :
Ուրեմն Սմիթին տունը մեռաւ ինքը . ու
թէ որ կրնայ ցուցվիլ թէ բնութեան զուրս
եղանակով մը իր մահուանը պատահեցաւ ,
ստիկա կասկածը պիտի եվելցունէ թէ
Սմիթը մէկ կերպով մը անոր սպանմանը
հաղորդ էր :

Ուրեմն՝ շարունակեց փաստաբանը՝ ամե-
նէին առանց տարակուսի պիտի հաստատ-
վի թէ Թոմսըն թոյնով մեռաւ : Բայց ի՞նչ
թոյն էր ան : Քանի մը Վերմանացի բնա-
ղնիններ նոր ատեններ Թոյն մը գտան որ
վայրի կեւասեխին կուտէն կը հանեն : Եւ
սիկա մինչև հիմայ գտնված բոլոր թոյնե-
րէն եվելի զօրաւոր է , ու անանկ շուտով
կեանքը կը զրաւէ՝ որ ոչ տոնջվելու նը-
շաններ ու ոչ դէմքին վրայ ծամածուծութիւն
կը ձգէ : Ուրեմն աս թոյնովը սպաննելով
է :

Բայց աս խնդիրը կը մնայ՝ թէ ան մահա-

դեղը ուլ խմցուց անոր: Բանտարդեալին տունը պզտի սրուակի մը խցանը գտնելէր է՝ որ թէպէտ ըստ ինքեան պզտի բան մըն է ան, բայց կարելի է որ զարհուրելի հետեանքներ ծագի անկից: Աս խցանը քննելէ լալ բժիշկները հաստատեցին՝ կրտէս փաստաբանը՝ թէ մեր ստորագրած թղթը պարունակող Գերմանիայի սրուակի մը խցանն էր ան: Սերեմն Սմիթ ինքը տուե՞ր է ան թղթը եթէ իր թեղադրութեամբը ուրիշ մէկը: Սմիթին ընտանիքը ուլ էն: Սիայն ինքը՝ տնտես կին մը՝ ու սպասաւոր մը: Սպասաւորը տունէն դուրս ախուսէն քովը սենեակի մը մէջ կը պառկէր, ու թօմսը նին մեռած գիշերն ալ հոն պառկելը ըստուգելէր է: Բանտարդեալը տանը մէկ ծարը կը քնանար՝ տնտեսը մէկալ ծարը, ու մեռնող անձը տնտեսին սենեակին կից սենեակի մը մէջ դրվէր էր:

Նաև վկայութեամբ պիտի հաստատուի՝ շարունակեց փաստաբանը՝ թէ թօմսընին մեռած գիշերը կէս գիշերէն իրեք ժամ ետեւ տանը մէջը ճրագ մը կը պարտէրկոր. և թէ մէկ շուք մը տեսնելէցաւ որ ճրագը բռնած Սմիթին քնացած սենեակէն տնտեսին սենեակը գնաց: Աս միջոցիս լոպէի մը չափ ճրագը չի տեսնելէցաւ, ու ետքը երկու հոգի տեսնելէցան. բայց ասոնք թօմսընին սենեակը մտան թէ չէ՝ չի կրնար հաստատուիլ. բայց շատ չանցած երկուքն ալ տեսնելէցան որ գացին Սմիթին սենեակը մտան, ու հինգ լոպէի չափ անցնելէն ետքը ճրագը մարեցաւ:

Գարծեալ աս պիտի հաստատէ վկան՝ թէ ճրագը բռնող անձը Սմիթին սենեակը դառնալէն ետքը, տակաւին ճրագը չի մարած երկու անգամ սե բան մը տեսաւ ճրագին ու պատուհանին մէջ տեղը գրեթէ պատուհանին մեծութեամբը, որ անանկ երկուցեր էր իրեն թէ մէկ դուռ մը դրվէր էր ճրագին առջին: Գանք որ Սմիթին սենեակին մէջը բան մը չի կար որուն ընծայվէր աս երեւոյթը՝ ըսաւ իր փաստաբանը: Իր անկողինը սենեակին մէկ ուրիշ կողմէն էր. ոչ զգոց կար սենեակին մէջը և ոչ պահանջ. հապա անկողնարանէն դատ բռնուովն դատարկ էր ան, իր հագվելու կամ

լաթերը պահած սենեակը անոր անդի կողմը հեռու տեղ մը ըլլալով:

Աս տեղը փաստաբանը իր խօսքը լմընցուց: Իր խօսած ժամանակը Սմիթ ամենեւին չէր երեւար թէ շիթթվեցաւ կամ խուռովեցաւ. և նմանապէս անշարժ կեցեր էր, երբոր վկանները փաստաբանին ըսածները սկսեցին հաստատել:

Հիմայ Լուտ Մանսֆիլտ սկսեց ըսել փոքր դատաւորներուն թէ իր կարծեօք ան վկայութիւնը բաւական չէ բառարդեալը դատաւարութեւն. և թէ՛ փոքր դատաւորներն ալ իր կարծեացը միաբանին նէ, ատեանը պիտի արձրկէ բանտարդեալը: Ատեանը չի գոյված փոքր դատաւորներն ալ միաբանեցան թէ ան վկայութիւնը բաւական չէր:

Աս միջոցիս երբոր անոնք ազատութեան վճիռ մը հանելու վրայ էին, բանտարդեալը առաջ եկաւ ու ասանկ սկսեց խօսիլ տոտանին: «Աս մէկ ծանր յանցանքով մը ամբաստանվեցայ, ու փոքր դատաւորները ըսին թէ բաւական վկայութիւն չի կայ իմ յանցաւոր ըլլալ փաստով. ցուցնելու: Կողմէն ըսել անոնք թէ քիչ մը վկայութիւն կայ մի: Կասկածօտ դուրս պիտի ելլամ ատեանէն: Աս աս բանը չեմ կրնար ընել: Աս անմեղ մարդ եմ, ու թէ որ դատաւորը ժամանակ շնորհէ ինծի իմ անմեղութիւնս պիտի հաստատեմ: Կըկանջեմ իմ տնտեսս ալ որ ան ալ իմ հիմայ ընելու պատմութիւնս պիտի հաստատէ:

Տնտեսը ատեանին երեւան չէր ելեր: Ինքըղինքը պահեր էր ան, կամ Սմիթ պահեր էր զանիկա: Բիկա գէշ նշան մը ըլլալ կարծրվեցաւ Սմիթին վրայով: Բայց ինքը հիմայ խոստացաւ երեւան հանել զանիկա՝ պատճառելով թէ, չէ թէ ես անոր վկայութիւն տալը չէի ուզեր, հապա եղած դրդաւթիւնը գիտնալով կը վախնայի որ չըլլայ թէ կաշառակութեամբ ըլլալով ճշմարտութեան դէմ վկայութիւն ընէ: Բայց հիմայ պատրաստ եմ բոլոր բանին պարագաները պատմել, ու անկէ ետեւ կանչեցէք տնտեսն ալ ու զինքը քննեցէք: Բէ որ իր վկայութիւնը իմ ընելու պատմութիւնս չի հաստատէ, պատրաստ եմ դատաւարութեւն ըլլալ:

Սրուակ. շէշ: Խցան. Թափա:

Բանտարգետինն ըրած խնդիրը օրինաւոր թուեցաւ, ու յօւտ Սանսֆիլտ իր հասարակ սովորութեանը դէմ անոր խնդրանալը զեջաւ:

Հիմայ բանտարգետալը այսպէս սկսեց առաջ տանել իր պատմութիւնը: Կրցան կամես որ իմ վրաս հաստատուած կասկածներէն ազատած դուրս ելլամ աս տոտանէն: Ըն թոյնին վրայով՝ որով ան օտարականը մեռած ըլլալ ըսվեցաւ, ես ոչ անոր անուանը գիտեմ և ոչ անոր զօրութիւնը, ու ոչ անանկ բան մը ըլլալը անգամ, մինչև որ փաստաբանը ծանօթացուց զիս անոր: Իմ ըսածիս ճշմարտութեանը կրնամ զԼստուած վկայ կոչել:

Իսկ Պարն Թօմսընին վրայով՝ ինքը բոլորովն օտարական էր ինծի: Երբեք ալ տի գիտնայի ես թէ ինքը ինչ մեծագին բաներ ունէր իր հետը: Չէի գիտեր թէ ինչ ունի իր հետը: Թէ որ ինքը շուրջ քաղաքը ասանկ բաներ ունէր՝ կարելի է թէ ճամբան կորարնցուցած ըլլայ զանոնք, կամ է վերի հաւանական է թէ ուրիշ կերպով մը բան մը ըրած ըլլայ զանոնք: Եւ թէ որ մահադեղով մեռաւ նէ, պէտք է որ ինքը զինքը թունաւորած ըլլայ:

Ով փոքր դատաւորներ, կաղաչեմ ձեզի՝ միտքերնիդ բերէք որ իմ տունս կրկին և կրկին ու մանրամասնաբար որոնվեցաւ, ու մեռնողին վերաբերեալ ամենեւին չնչին բան մըն ալ չի գտնուեցաւ: Միայն սրուակի մը խցանը գտնուվեր է, բայց անոր վրայով միայն աս կրնամ ըսել թէ անանկ բան չեմ գիտեր ես, ու ատեանին մէջը երևան ելլալէն առաջ բնաւ տեսած չէի ան:

Միայն մէկ բան մը հաստատուեցաւ. և ան ալ ես հիմայ պիտի բացատրեմ ձեզի, ու իմ տնտեսս ալ նոյնը պիտի հաստատէ: Վկային մէկը հաստատեց թէ Թօմսընին մեռած գիշերը տնտեսին սենեակը մէկը զացեր էր: Պատրաստ եմ ընդունելու թէ ես ինքնս էի ան անձը: Եւ աս տարիներէ ի վեր յանկարծ սաստիկ հիւանդութեան մը ենթակայ եղած եմ ես. նոյն գիշերը ան հիւանդութեամբը բռնուվելով ելայ զացի տնտեսին սենեակը որ ելայ կրակ վառէ. ու ըսպէի մը չափ սենեակին դուրսը սպասելով որ լաթերը հաղնի, իր հետը մէկ տեղ իմ սենեակս գացինք: Երբ աստիկա

էր ճրագին քիչ մը տտեն չերենալը: Տընտեսը քանի մը ըսպէ իմ սենեակս քանակէն հոքը ինքը զինքն քիչ մը աղէկ գտնալով զինքը ճամբեցի՝ ու անկողնիս մոտայ, ուրկից մինչև տանը մէջի հիւրին մահաւանը լուրը առնելուս չէի ելեր:

Երբ ասանկ էր բանտարգետին իրեն համար ըրած ջատագովութիւնը, որ զօրաւոր ներգործութիւն մը ըրաւ ատեանին: Ենչգիտի ու ազգու եղանակով մը խօսեցաւ. ու մարդուն պարզ և անարուեստ եղանակէն հոն ներկայ գտնուողներուն գուցէ մէկը չի տարակուսեցաւ իր կատարեալ անմեղութեանը վրայ:

Եւ միջոցիս տնտեսը ատեանը հանեցին՝ ու բանտարգետին փաստաբանը սկսեց քննել անիկա: Տնտեսը ոչ Սմիթին պատմութեանը մէկ մասը՝ ու ոչ բոլոր դատաստանին մէկ բաւը լսեր էր: Բայց իր պատմութիւնը Սմիթին ըսածներուն բոլորը հաստատեց:

Եսկէ ետեւ կառավարութեան փաստաբանը ելաւ զինքը քննելու: Սէկ բան մը խորունկ տպաւորութիւն մը ըրեր էր իր մոտացը մէջ. այսինքն ան թէ երբ տնտեսը Սմիթին հետը անոր սենեակն էր՝ դուռի պէս բան մը ճրագին լսաին դէմ եկեր էր, անանկ որ վկան անոր ճշմարիտ ըլլալը հաստատեց՝ բայց չէր կրցեր տեսնալ թէ ինչ էր ան: Երբ էր ան միջանկեալ բանը. ըսվեր էր թէ սենեակին մէջը ոչ դուռ կար և ոչ ուրիշ բան մը որուն ասիկա կրնար տրվի: Եւ սակայն վկան հաստատ էր թէ ըսպէի մը չափ դուռի պէս բան մը եկաւ ճրագին ու պատուհանին մէջ տեղը: Եսկէ կա բացատրուվելու կարօտ էր, ու միայն տնտեսը կրնար բացատրել անիկա: Քաստաբանը ասոր ինչպէս ըլլալը իմանալ կամեով՝ բայց չուզելով որ տնտեսը շփոթութեան մէջ ձգէ, սկսեց քանի մը անհարկաւոր հարցումներ ընել անոր, ու անոնց հետը ասիկա հարցուց թէ երբոր ինքը պարոն Սմիթին սենեակն էր՝ ճրագը ուր դրված էր:

«Սենեակին մէջ տեղը» պատասխան տրուաւ տնտեսը:

«Պիտո աղէկ. երբոր ճրագը հոն կեցեր էր՝ մէկ անգամ եթէ երկու անգամ բացվեցաւ սենեակին մէջի պահանջին դուռը:

Տնտեսը պատասխան չի տուաւ ասոր :
 «Կարելի է որ մուցեր ես , ես քու միաբոյ
 ձգեմ անիկա» , ըսաւ փաստաբանը , « պա-
 րոն Սմիթը պահանջէն դեղը հանելէն ետեւ
 դուռը գոցեց եթէ բաց մնաց ան» :

«Գոցեց» :

«Ու երբոր դեղին սրուակը նորէն պահա-
 նոցը դրաւ կրկին անիկա բացաւ . անանկ
 չէ» :

«Լյո՛ , բացաւ» :

«Ու վերջին անգամին ո՞րչափ բաց մնաց
 ան» :

«Բոպէի մը չափ» :

«Եւ երբոր պահանջոցը բացվեցաւ դուռը
 շիտակ ճրագին ու պատուհանին մէջ տեղը
 կիշնար» :

«Լնանկ կիշնար» :

«Միտքէս ելաւ թէ արդեօք ըսի՞ր որ
 պահանջոցը պատուհանին աջ կողմն էր , ե-
 թէ ձախ կողմը» :

«Չախ կողմը» :

«Պահանջին դուռը բացվելուն ձայն կը
 հանէ» :

«Չի հաներ» :

«Լղէկ գիտե՞ս» :

«Գիտեմ» :

«Դուն քու ձեռքովդ երբեք բացած ես
 ան , եթէ միայն պարոն Սմիթին բանալը
 տեսած ես» :

«Ես իմ ձեռքովս բնաւ բացած չեմ ան» :

«Բանիլքը բնաւ դուն պահած չե՞ս» :

«Բնաւ» :

«Ո՛վ կը պահէր ան» :

«Միշտ պարոն Սմիթը» :

Լս միջոցիս տնտեսը ղիպուածով իր
 աչքը Սմիթին դարձուց : Մէյմալ յան-
 կարծ Սմիթին դէմքը փոխվեցաւ . պաղ
 քրտինք մը սկսեց վազել իր ճակատէն , ու
 իր երեսին բոլոր գոյնը գնաց . և կըթուէր
 թէ կենդանի արձան մըն է մահուան : Տըն-
 տեսն ալ անիկա տեսածին պէս խկոյն ճիւղ
 մը հանեց ու մտնեցաւ : Իր տուած պատաս-
 խանիներէն առաջ դալու հետեանքը իր
 մտքին մէջը ծագեցաւ : Փաստաբանին
 բռնած ճամբայէն անանկ կատարելապէս
 խաբվեցաւ՝ որ անոր իմանալ ուղածին բո-
 լորը մէկ մէկ զըռցեց անոր :

Հիմայ հարկաւորեցաւ որ զինքը տտեա-

նէն դուրս հանեն , ու հոն բժիշկ մը գտնը-
 վելով խնդրեցին որ պէտք եղածը ըլլըվի
 իրեն : Լս միջոցիս կառավարութեան
 փաստաբանին ընկերը ձգեց գնաց ատենան ,
 բայց մէկը չէր գիտեր անոր ինչ մտօք եր-
 թալը : Մէյմալ բժիշկը ատենան մտաւ ու
 ըսաւ թէ անհնար է որ տնտեսը մինչև մէկ
 կամ երկու ժամ ատենան ելլալու կարողա-
 նայ :

Ժամանակը կէս օրվան ատեններն էր :
 Եւ ինչ Մանթիլո փոքր դատաւորները սեն-
 եակի մը մէջ առանձին պահվելու հրաման
 ընելով՝ որ մէկը չի խօսի անոնց հետը՝ եր-
 կու ժամ ետ ձգեց դատաստանը : Եւ յոյն ա-
 տենը Սմիթ ալ կրկին բանոր խրկվե-
 ցաւ :

Հինգ ժամի չափ անցնելէն ետքը դատա-
 ւորը կրկին ատենան դարձաւ : Բանտար-
 դեալը ու տնտեսն ալ նորէն ատենան բեր-
 վեցան : Դատաստանին սրահը խուռն բաղ-
 մութեամբ լեցված էր , ու ահարկու լու-
 թին մը կըթաւորէր հոն :

Կառավարութեան փաստաբանը դարձ-
 եալ սկսեց խօսիլ տնտեսին աս կերպով :
 «Մէկ երկու բան ալ պիտի հարցունեմ
 քեզի , աղէկ նայէ թէ ինտո՞ր պատասխան
 պիտի տաս , քանզի քու կեանքդ դերձանէ
 մը կախեալ է» :

«Լս խցանը կը ձանձնա՞մ» :

«Լյո՛ , կը ձանձնա՞մ» :

«Որի՞նն է առիկա» :

«Պարոն Սմիթին» :

«Լսիկա վերջին անգամ տեսնալդ ե՞րբ
 պատահեցաւ» :

«Պարոն Դօմենինին մեռած գիշերը» :

Լս բոպէիս փաստաբանին ընկերը որ
 ձգեր գացեր էր՝ ներս մտաւ , ու իր հետը
 բերաւ ափսէի մը վըայ դրած ժամացոյց մը՝
 երկու հատ ստակի քսակներ՝ գոհարի տուի
 մը՝ յիշատակարան մը՝ ու յիշեալ խցանին
 սրուակը , որուն բերանը սնկենիով մը գոց-
 ված էր : Լսիկէն սեղանի մը վըայ դրվեցաւ՝
 բանտարդեալին ու վկային ներկայութեա-
 նը , ու նոյն բոպէէն Սմիթին յանցաւոր ըլ-
 լալուն վըայ ամենեւին տարակոյս չի մնաց
 մէկուն մտացը մէջ :

Սնկենի, հոնիւնը լաւիտ :

Քանի մը համառօտ խօսքերով աս աղէ տալի պատմութիւնս իր վախճանին հասցունենք : Ապամութիւնը եղած տունը ինը կամ տասը մղոն հեռու էր դատաստանարանէն : Քաստաբանին ընկերը անտեսին բերանէն իմացածին պէս սենեակին մէջը պահանոց ըլլալը ու անոր տեղը , դատաւորին սպասաւորներէն երկու հոգի իր հետը առնելով ձիով զննաց ու Սմիթին սենեակին մէկ կողմի պատը փլցունելով ան գաղտնի պահանոցը գտաւ : Իրենց փնտրութեամբ ան պարտուող չեղաւ . ինչու որ պարոն (ծօմը) նին բոլոր ստացուածքը հոն գտնուվեցաւ որ քանի մը հազար լիբէի արծողութիւն ունէր : Ու տարակուսութեան տեղ չի մնալու համար սրուակ մըն ալ գտնուվեցաւ , որուն համար բժիշկները իսկոյն վկայեցին թէ նոյն մահադեղը պարունակող սրուակն է ան որ վատաբաղդիկ (ծօմ)նին մահուանը պատճառ եղաւ :

Ասանկ յայտնի հաստատուելով Սմիթին յանցաւոր ըլլալը գլխատուելու դատապարտուվեցաւ , բուն իսկ իր բանեցուցած միջոցներովը իր սարսափելի պատիժին հասնելով : (Թէ որ բան մը չըսէր , թէ որ ոտք չի կոխեր իր անմեղութիւնը հաստատելու համար վկայ բերելու , պիտի աղատէր . բայց Աստուած յայտնապէս ձգեց զինքը որ ինքը գործէ իր կործանումը , իբրեւ արդար հաստուցում մը իր սարսափելի եղեւնագործութեանը :

Աս պատմութիւնը խիստ զօրաւոր կերպով մը կը ցուցնէ մեզի թէ ինչ է մարդկային սիրտը , և ինչ կրնայ ըլլալ ան : Առանց Աստուծոյ հոգիին սանձահարող զօրութեանը՝ մէկ մարդ մը չի կրնար ապահով մնալ : Մարդս իր ներքի զին սուտ՝ անձնասէր՝ ու տպականեալ սիրտ մը կը կրէ . ու թէ որ անոր յօժարութիւնները չի զսպւովն , յանցաւորութեան ու կործանման մէջ կը ձգէ զանիկա : Ի՛նչպէս կըստի պէ մեզ աս պատմութիւնը շնորհաց աթոռին զիմեւ , ու հոն մեր երկնաւոր Հօրը ամենաբաւական օգնութիւնը և սանձահարիչ զօրութիւնը ինդրել : Պէտք եղածին պէս խոնարհաբար ու անդադար զինքը ինդրելով՝ փորձութեան ժամուն ինքը մեր հետը պիտի ըլլայ , ու պիտի օգնէ մեզ :

Փախչիլ ան ճամբայէն և ան չար գործքերէն որոնք կործանման պիտի տանին մեզ : Արժան չէ մոռնալ որ իր ձեռքն ենք , ու իր տնօրէնութեանը տակն ենք : Ամենեւին չենք կրնար ապահով մնալ իրեն դէմ մեղանչելով : Ինքը որ և իցէ միջոցներով՝ ու երբ որ ուզէ նէ կրնայ մեր յանցանքները երեւան հանել : Աս պատմութեանը մէջ դուռի մը բացվելը ու սրուակի մը խցանին գտնուվելը առջի բերանը խիստ անպէտ կերևնային . և սակայն աս երկու ճիւղն բանեքի մը երեւան գալը , ու միայն ասոնցմով չի կրցան աղատիլ ան չարագործները : Ուրիմն զգուշ կենանք մեղանչելու , որ չըլլայ թէ Աստուած մեզ արդար դատաստանի մը մատնելով ձգէ մեզ որ մեր ձեռքը մեր կործանումը գործենք :

Լօւնհայտի Երեմի :

Յորենը աշխարհիս շատ կողմերը կը բռնէի . բայց պատկերին օրինակովը ցուցված տեսակը ցուրտ կլիմաներու տակ յառաջ չի դար : Արիկան տեսակը ցորենն է որ առաջուց Լօւիսլոտսի ու Լսորեստանի մէջ կը բուսնէր , ու յառաջ կը լըիշվի Լստուածաշունչին մէջ , Գարաւոն եօթը հասկով ցորենի վրայ երազ մը տեսաւ , ու չէր գիտեր ալ թէ Լօւիսլոտսի մէջ մէկ հասկ ունեցող ցորեն կը բուսնէր առաջ , Ստեղծողն նախահոգութիւնը կը տեսնուվի Լօւիսլոտսի ցորենին ցողունին վրայ . քանզի թէ որ անոր մէջը պարսպ ըլլար՝ ու հասարակ ցորենի ցողունին պէս դիւրաթեք , իր գլխուն ծանրութիւնովը պիտի կոտրէր . բայց տեսակ մը միջուկով անանկ ամուր լեցած է ան՝ որ բաւական հաստատութիւն ունի իր վրայի ծանրութիւնը կրելու :



Սոտ ատեններս Լնդոնայի մէջ պարոն մը իր տունը հանդէս մը ունենալով՝ ցորենի հասկ մը բերաւ ցուցուց հանդիսականներուն , որոնք զարմանալով ձեռքէ ձեռք կը պտորտոցունէին զանիկա , որովհետեւ իրենց երկրին մէջը բուսած հասկն նման

Թիւն չունէր ան : Հանդէսին մէջէն աշխարհաշըջիկ անձն մը իր կարծիքը յայտնեց՝ Թէ ան հասկը Լազիպտուի մէջ բուսած պիտի ըլլայ : Ինչու որ Լազիպտուական ցորենի նմանութիւն ունի : «Լ՝յո՛» պատասխանեց տանուտէրը . «Լսա սա հասկին սերմը մուծիայի մը մէջ գտայ , ու ցանկելով սա հասկը յառաջ բերի անկից» : Սուսման կարելի է որ իրեք կամ չորս հազար տարվոյնէ մնացած էր , և ան պատճառով ան գտնուած ցորենին հատոր գուցէ Յովսէփի ատենին ցորենի հունձէն մնացած էր մուծիային հետը՝ մուսած մարմինն քովը ինքը կենդանի մնալով , սքանչելի օրինակ նոյն մարմինն և բոլոր մարմիններուն յարութիւն առնելուն :

Գլխին դուրս մտնա՞ծ յո՛ւ :

Այլ աշխարհիս վրայ ինտոր որ մարդիկ հասարակօրէն կազմեր ու կարգադրեր են անկիս , և դուցէ պիտի դժուարիս որ դուն չես յառաջանար ու յաջողեր անոր մէջը , որ անոր բարիքներուն հաղորդ չես ըլլար , որ անոր բոլոր վայելչութիւններէն ու առաջութիւններէն զրկուած ես , որ քու ակնկալութիւններդ լեցած չեն ու քու դադարներդ կը փճանան . ասիկա դուն քիչ մը խիստ և անիրաւ ըլլալ կը դատես , և անոր համար կը վշտանաս : Բայց Թէ որ խելացի ես՝ չի պիտի դարմանաս . Թէ որ բարի ես՝ չի պիտի ցաւիս ասոր վրայ . քան զի դուցէ դուն սա աշխարհիս յարմարութիւն մը չունիս . քու տրամադրութիւնդ ու բնութիւնդ անանկ կազմուած չեն որ անոր ճամբուն յարմարին . քու սկզբունքներդ ու գաղափարներդ կը հակառակին անոր . քու առաջադրութիւններդ ու դիտաւորութիւններդ աշխարհային յաջողութեան հետ չեն միաբանիր . չես կրնար կամ չես կամիր դուն գործածել ան միջոցները որոնք երկրաւոր վախճաններու հասնելու հարկաւոր են : Գուցէ դուն հեղձանդարտ՝ համարտ՝ հաւատաւորիմ՝ հաստատուն բնաւորութիւն մը ունիս . չես կրնար ըլլալ յանդուգն և խռովայող , կատաղ և գաղանաբարոյ , անդադար ձանձրացուցիչ , ու անհնարին աներկիւղ , չափադանց անհաստատ և յողձ , դուն բարիքն ու չարիքն վրայ քանի

մը այլանդակ խորհուրդներ ունիս , (ասոր անմահ) ուրիշ աշխարհի մը վրայ քանի մը սքանչելի երեակայութիւններ ունիս , որոնց պնդադոյն յարեալ ես , և որոնք իշխողութիւն մը ունին քու գործքերուդ վրայ . դուն մէկ անհաւան խղճմտանք մը ունիս որ չի կրնար ակործել ասիկա՝ չի կրնար տանել յառաջադիմութեան յարմարւած ան ընթացքը . դուն մէկ զգուշաւոր բնաւորութիւն մը ունիս որ կը կաշկանդէ քեզ , ու կարգելէ քեզ շատ բաներ կատարելէն որոնք խորամանկ դիտաւորութեամբ պիտի գործըլէին . դուն յիմարական առատաձեւութեամբ ճաշակ մը ունիս՝ որ քեզ կը համոզէ Թէ քանի մը օգտակար ճամբաները (ինչոյէս խարդախելու ու ստելու , զրպարտութեամբ ու չարախօսութեամբ ուրիշներուն տեղը բռնելու , ժողովրդոց շողորդութիւն ու մարդահաճութիւն ընելու) քեզմէ ստորին և քեզի անարժան են . դուն զքեզ պարտաւոր դատած ես , ու բացարձակապէս վճռած ես արդարութեան ու մարդավարութեան և սիրոյ ճիշտ կանոնները պահել , միտքդ ինչ որ է ան խօսիլ , ինտոր որ քեզի ըլլալ կուզես անանկ ընել , մէկու մը մէկ կերպով չի վնասել , նոյն աչքով նայիլ ուրիշներուն ինտոր որ քու վրագ կը նայիս՝ ու քեզ անոնց վիճակին յարմարել . քու դիտաւորութիւններդ արդար և չափաւոր են , հասարակաց բարեոյն օգտակար՝ կամ գոնէ անոր համաձայն , ոչ մէկուն Թշնամանադիր կամ վնասակար . դուն քու գաղափարներդ յառաջ կըրտանիս օրինաւոր ճամբաներով՝ խոհական խնամով ու անվնաս ջանքով , ու չես կրնար համոզիլ ուրիշ եղանակ մը գործածելու՝ Թէ և որչափ հարկաւոր երևայ ան , որ խարդախութեան՝ բռնաբարութեան՝ որ և իցէ կերպ անիրաւութեան ու անարդութեան հոտ մը կը բուրէ . դուն մէկ օրինաւոր հըպարտութիւն մը ու բարձրամտութիւն մը ունիս որ չի պիտի թողուն քեզի գործածել ան չարարուեստ խորամանկութիւնները՝ ան ծամածուռ ճամբաները ու ճարտարութիւնները , որոնք սա տեղս մարդոց գաղափարները կատարելու հասարակօրէն կարճ և աղբուռ ճամբանն են . վերջապէս դուն քու կենցաղավարութեանդ ու ընթացքիդ

մէջը կամաւորապէս ու կամակորուժեամբ արդարակորով ես : Գուցէ դուն ասանկ մէկն ես , եւ ասանկ է քու ճամբադ . եւ կրնաս յուսալ երեւելի մէկը ըլլալու կամ բան մը ստանալու հոս . քեզի պէս անապաշտ ցուցամուլ՝ քեզի պէս վախկոտ պարզամիտը՝ քեզի պէս անարդ խղճահարը՝ ատանկ տալախորհուրդ անձը կրնայ բանի մը ձեռք զարնել հոս : Չէ . դուն հոս ձուկ մըն ես ցամաքին վրայ՝ քու ապրելու սկզբնատարբէդ դուրս . աս աշխարհիս մէջը յաջողելը քեզի համար չէ :

Անգլիական անասուններուն վրայ :

Գէորդ , թող տուր տո թուշունը՝ ըսաւ մէկ հայր մը իր տղին : Մի՛ խառնէր անոր բոյնը : Բանեւին տուանց հարկաւորութեան ցաւ մը մի՛ տար մէկ անասունի մը որ քեզի կը պատահէ : Բնոնց տանջը վիճել տես նալը ի՛նչ օգուտ կրնէ քեզի : Եւ չո՛ւ համար ասանկ անգութ ըլլալ պիտի բաղձաս դուն : Ստիկ ըրէ որ զարմանալի պատմութիւն մը ընեմ քեզի :

« Մարդուն մէկը եօթը որդի ունէր՝ որոնք թէպէտ ուրիշ կերպով պակսութիւն մը չունէին , բայց բոլորն ալ համը էին : Հայրենին իր զաւկներուն վրայով միշտ տրտմութեան մէջ էր , ու չէր կրնար իմանալ թէ ինչո՞ւ համար Լստուած ասանկ ահաբեկու այցելութիւն մը բրած է իրեն առաւել քան ուրիշ հայրերու : Մէկ օր մը իր տղայը հետ իր ծերունի դրացինին արտը դընայ տեսութիւն ընելու : Վշտալից հայրը խորունկ զգացումով սկսեց նայել անոր որդւոցը վրայ՝ որոնք ծաղկեալ հասակի ու առողջութեան մէջ նստած էին սեղանին բոլորութեք : Իր արցունքները սկսեցին իր աչքերէն վազել՝ ու հառաչելով ըսաւ . Լստուած իմ , ինչո՞ւ համար ես աս բանիս արժանացայ : Օտերունի մարդը որ իր խօսքը լսեց , մէկ դի քաշեց զինքը , ու անկեղծութեամբ ըսաւ . Կա զքեզ տրտում կը տեսնամ քու որդւոցդ պատահած տաւապանքին պատճառով , ու չեմ զարմանար ատոր վրայ : Չե՞ս յիշեր (եւ քեզ քու մտնկութենէդ կը ճանչնամ .) որ քու տղա յուժեղութեան ինչպէս որդայութեան կը լարէիր թուշուններուն համար , ու երբոր բռնէիր

զանոնք՝ լեզուներնին բերաններնուն կը քաշէիր կը փրցունէիր , ու ետքը դժնդակ ուրախութեամբ մը նորէն թող կուտայիր զանոնք թուշու : Բանի՞ անգամ ես զքեզ չիսրատեցի : Ա՛հ , երկինքին տակի ան թուշունները որ իրենց լեզուով չէին կրնար զԼստուած փառաբանել՝ բողբոքեցին քեզմէ , ու դուն քու զաւկներուդ բերնէն բընաւ չի պիտի լսես ան անուշիկ հայր անուշը :

Տիւրքական Լաւաորութիւն :

Թէ որ փիլիսոփայից կարծեացը համեմատ Լստուծոյ ստեղծած բոլոր աշխարհները մերինն պէս բնակիչներ ունին , եւ թէ որ անանկ կարծիքը թէ անոնք ալ մեր աշխարհին հետը սկսեցին բնակիչներ ունենալ՝ ու հիմայ իրենց մեծութեանը համեմատ մարդիկներով ու անասուններով մերինն պէս լեցուն են , ի՞նչ զաղափար մը ասիկա պիտի տայ մեզի Լահոյային թաղաւորութեանը անհուն ընդարձակութեանը վրայ :

Փիլիսոփաները ու աստեղագետները կը սեն թէ իրաւամբ կրնայ հաւտացվել թէ հաստատուն աստղերուն ամէն մէկը ճշմարտապէս մէյմէկ արեգակներ են ուրիշ մոլորակներու դրութեանց : Լս հաստատուն աստղերէն միայն հազար հատ մը մէկէն կրնայ տեսնուիլ լոկ աչքով : Ուստի կարծելով թէ ան արեգակներուն ամէն մէկին մոլորակները մեր դրութեանը մոլորակներուն թրւովը ու անոնց մեծութեանը չափ են , աս հետեւեալ հաշիւը կը հանենք անկեց :

Երկիրս հաւանականաբար 750,000,000 մարդկային էակ կը պարունակէ իր վրան : Բայց Լարեակին ու Լուսնի թաղին եւ փնայած մոլորակներուն բոլոր հաշիւով քիչէն քիչ 1000 անգամ մեծ է երկրի մակերեսով թէն . ինչո՞ւ որ միայն Լարեակին ու Լուսնի թաղին հաշիւը 2400 անգամ մեծ է մեր երկրին մարմինէն : Երբ թէ որ աս մոլորակները երկրէս հազար անգամ է վելել բանական էակներ ունին իրենց վրան , մեր փոքրիկ դրութեանը բոլոր բազմամարդութիւնը՝ արեգակը ու քսան հատի չափ լուսին

ները մեկ ղի ձգելով, 750,000,000,000 էն պակաս չի պիտի ըլլայ :

Դարձեալ թէ որ հողագունտիս բոլոր մակերևութէն միայն 2000 հաստատուն աստղեր կը տեսնուին լոկ աչքով, որոնց իւրաքանչեւին զրուծիւնը մեր զրուծեանը չափ բաղմամարդութիւն ունի, ամենուն բաղմամարդութիւնը պիտի ըլլայ՝ 1,500,000,000,000,000 :

Դարձեալ 1ա 1անո կարծեր էր թէ հաստատուն աստղերուն բոլորը 75,000,000 էն, ու շերշէլին իր զիտակովը ըրած քըն նուծեանը նայելով հաւանականաբար աւելի չափազանց հաշիւ չէ : Աստի աս հաշիւովը բոլոր այսչափ արեգակներուն մոլորակները պիտի ունենան 112,500,000,000,000,000,000,000 բնակիչ :

Վերջապէս չի պարտինք մունալ թէ աս հաշիւէն դուրս ձգեցինք բուն իսկ հաստատուն աստղերը կամ արեգակները, որոնք թէ որ բնակիչ ունին ու ամէն մէկը միայն մեր արեւին չափ մեծ է նէ, բոլոր իրենց մոլորակներուն վրայի բնակիչներէն է վելի բնակիչ պիտի ունենան : Ոչ ալ լուսինները հաշիւի մէջ զըինք, որոնք 1,350,000,000ի չափ կրնան ըլլալ : Ոչ ալ միլիոնաւոր գազանները՝ թուռնները՝ ձուկերը՝ սողունները ու միջատ կենդանիները հաշիւի աւելնք : Բայց զիցուր թէ առած ըլլայինք, կրնայինք անատենը կենալ ու ըսել, թէ՛ Ստեղծողն թագաւորութեանը վերջին սահմանն է ասիկա :

Իսկա մեծ Ժապէլ և իսկա մեծ Բուռն :

Արնոլտ (Arnold) բնաբանը Սումաթրայի կղզին 1818ին ծաղիկ մը գտաւ՝ որն որ ինքը Արնոլտի Ուոլֆէլէ կոչեց, բայց մեկ հեղինակ մը առաւել ևս իրաւամբ կոչեց անիկա «Բուսականաց տէրութեան շքեղաշուք Տիտանը» : Մարդուս միտքը արգարե բնաւ երբեք ասանկ ծաղիկի մը վրայ խորհուրդ չունեցաւ . լման բացված ծաղիկին շրջապատը ինք ոտք է . իր անուշահոտ նիւթը չորս ու կէս օխայի մօտ կայ, իր ծիւրը կովի եղջիւրներու չափ հաստութիւն ունին, ու ծաղիկին բոլոր ծանրութիւնը 15 լի որ է :

Թեմփլ (Temple) Բէրուի մէջ իր վերջին ճամբորդութիւններուն վրայ գրած դրքին

մէջ կը պատմէ թէ ինքը թուռն մը զարկեր է, ու նոյն տեղը իր առած յիշատակագրութեանէն աս հետեւեալ չափը կուտայ անոր մեծութեանը վրայ : «Երբոր թեւերը բացվելին քառասուն ոտք տարածութիւն ունէին ծարէ՛ր ծար, փետուրները քսան ոտք երկայնութիւն ունէին, ու անոնց արմատի կողմի պարապ մասը ութը մատ շրջապատ ունէր» :

Նախադաս :

Սոն Բրիտանիա Բզերուն Սայրը 1000 տարիէն էվել է որ ազատ տէրութիւն է : Իր տէրութեանը լայնատարած երկիրը զրեթէ 3,000,000 քառակուսի մղոն տեղ է : Բրեւէնաւ և արեւմտեան կիսագունտերուն մէջը բաժիններ ունի, ու Ովկիանոսին մէջ անհամար կղզիներ : Իր հպատակներուն թիւը 200,000,000էն էվելի է : Հողագունտիս բոլոր բնակչացը զրեթէ երրորդ մասը իր իշխանութիւնը կը խոստովանին կամ իր ներգործութեամբ կը կառավարվին : Իր հարթ տութեանը մեծութիւնը անհնար է հաշիւի տակ առնել : Լմեն տարի քսանիւթք հազար նաւ կը մըտնայ իր նաւահանգիստները՝ 4,500,000 թոն օտար երկիրներու բարիքներովը բնանաւորված, ու քսան հազար նաւ 3,500,000 թոն իր ապրանքը կառնէ կը տանի : Իր ծոցին մէջը միլիարդ ճարտութեան դանձերը անծանօթ են, ու իր գետին տըւած բարութիւնները անհամար են : Իր աղնուականները ու գիտնականները աշխարհի մեծամեծ մարդոցը կարգին մէջ դասված են : Կաղաղութեան ժամանակ 300 նաւով բաղկացեալ պատրաստ նաւատորմի մը ունի, որ 4696 թնդանօթ կը տանի : Նոյն ատենը ինքնատենըվինը գունդ հետեւակ զօրք ու քսանը չորս գունդ հեծեալ զօրք կը գործածէ : Բայց պատերազմի ատեն իր ուժին ուր հասնիլը տակաւին կատարելապէս ցուցված չէ : Թե որ երբեք երկրիս վրայ ասիկց մեծ տէրութիւն մը եղաւ, իր պատմութիւնը յետիններուն չի հասաւ որ գիտնայինք :

Ինդոնէն Պիւմինկէմ երթալու երկրթէ ճամբանի նորոգութեանը համար 1841 տարվան առջի վեց ամիսներուն մէջ եղած ծախքը 20345 լիրէ սթեռլինի հասաւ՝ որ ամէն մէկ մղոնի 831 թալէս կէլնայ, որովհետեւ բոլոր հեւատորութիւնը հարիւր մղոնի չափ է : Ենցած ձմեռվան մէջ աս ճամբան ձուռնէ մաքուր պահելու համար եղած ծախքը 1742 լիրէ սթեռլին էր :

Սիւացեալ Նահանգներուն մէջը հիմայ լըմնցած ու գործածութեան տակ եղած 3300 մղոն երկրթէ ճամբաներուն նորոգութեանց համար տարեկան ծախքը ամէն մէկ մղոնի 800 թալէսէն պակաս է : 2000 մղոն ճամբայ ալ հիմայ կը շինեն իր : Բոլոր զիւրազուրդ որ ատ երկրին երկրթէ ճամբաներուն համար տրվեցաւ 100,000,000 թալէսէն շատ պակաս չէ :